
onderling vergeleken, alle bestuurders en politici toeriep, dat *wel* de godsdienst bevorderd moest worden, ‘doch niet de heerschzucht en geldgierigheid van Rome bevredigd, die zich den naam van godsdienst aanmatigt, dewijl dit niet dan onheil over de volken brengt’.⁶⁰

De speurtocht naar de vermeend gevangen pater laat zien hoe moeilijk het destijds voor de protestantse elite is geweest om in de rooms-katholieke gelederen door te dringen. Opvallend is de verschillende benadering die de speurders en bestuurders aan de dag legden. D’Aulnis, Bondam, Del Court en Van der Bruggen benaderden voor zover na te gaan de zaak onbevangen. Anderen, Grevelink en Hoogvliet voorop, waren vooringenomen. Hoogvliets presumpties hadden tot gevolg dat hij niet kritisch doorvroeg op Kraaijvangers door niets gestaafde bewering dat hij zijn bezittingen had afgestaan aan de jezuïeten en vooral op zijn verhaal over een kans op vergiftiging. Als het aan Grevelink had gelegen, zou Nederland in het verlengde van de Wet op de kerkgenootschappen van 1853 tevens een Wet op het kloosterwezen hebben gekregen. Opmerkelijk is verder dat, zoals toen op allerlei terrein gebeurde, ook bij Kraaijvanger protestanten van diverse pluimage elkaar steunden in de strijd tegen Rome.⁶¹ Heldring bijvoorbeeld, die zich niet had aangesloten bij de liberale Evangelische Maatschappij, maar bij haar orthodoxe pendant, de Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging, werkte *con amore* mee met Grevelink en diens neef. Zoals uit het vervolg van de geschiedenissen van Kraaijvanger, Gillet en Dijkmans blijkt, kampten beide evangelisatieverenigingen met de vraag wat zij aan moesten met uitgetreden geestelijken, die eigenlijk niet goed pasten in de protestantse kerken en organisaties.

Dat Kraaijvanger, die als evangelist mislukte, vanaf 1871 toch nog slaagde als propagandist, zal mede het gevolg zijn geweest van de weerslag van het Vaticaans concilie op het protestantse volksdeel. Het in 1870 uitdrukkelijk beleden Romeinse centralisme en de protestantse jubilea die in die jaren werden gevierd, met als hoogtepunten de herdenking in 1872 van de verovering van Den Briel en van de Bloedbruiloft in de Bartholomeusnacht, maakte de geesten rijp voor financiële ondersteuning van al wat opkwam voor de handhaving van Nederland als protestantse natie.

Terugblik II: Kraaijvanger in protestantse publicaties

Een publicist als Poolman kon in een dergelijke sfeer gedijen; uit alles blijkt dat hij weinig kritisch te werk is gegaan. Latere verhalen van Kraaijvanger, zoals dat over het zich ‘vreemd’ gevoelen na het drinken van een glas [wijn?], waarmee deze het eigen aandeel in zijn plotselinge vertrek uit Groningen min of meer verdoezelde,

⁶⁰ ‘Voorrede’, d.d. 10 nov. 1855, in: N. Roussel, *De katholieke en protestantsche natiën onderling vergeleken uit het drieledig oogpunt van welvaaren, verlichting en zedelijkheid*, 1, Groningen 1856, (v-vi). Zie voor de Nederlandse en m.n. katholieke reacties op Roussels werk: Van der Zeijden, *Nuyens*, 194-202.

⁶¹ Vgl. Vree, ‘Groninger godgeleerden: politiek en propaganda’, m.n. 155v.